

اخلاق کار اسلامی

ترجمه: دکتر سیداحمد موثقی

عام آن ضروری است این مفهوم گسترده‌تر و کلی‌تر کار را که به موجب آن کار در حقیقت هرگز کاملاً از عمل انسان شامل هنر به‌طور کلی و ملاحظات اخلاقی مُندرج در شریعت مربوط به حوزه عمل انسان در کل منفک و تمیز داده نمی‌شود، به‌خاطر بسپاریم.

قرآن می‌فرماید "ای کسانی‌که ایمان آورده‌اید! به‌عهد خود (عقود) وفا کنید" (۵:۱). پیمانها یا عقود، بنا به قول مفسرین سُنتی، شامل کل روابط بشر با خدا، با خودش، و با جهان می‌شود و "تفسیری از درستکاری" برای مشاهده بُعد اخلاقی کل حیات بشری است. همانطور که آقای آسَد در تفسیرش بر این آیه اظهار

عمل می‌کنند و فعالیت دارند یا با قالب‌ریزی و تجدید قالب ریزی مواد و اشیاء برگرفته از آن دنیا چیزهایی می‌سازند. اخلاق کار در اسلام در اصل در مورد هر دو مقوله "عمل و صنُع"، کاربرد دارد، زیرا قانون الهی کل شبکه اعمال انسان را پوشش می‌دهد. در عین حال که اصول جنبه زیبایی شناختی صنُع یا هنر به‌معنای اصلی و اولیه کلمه به‌بعد درونی وحی اسلامی تعلق دارد،^(۲) جنبه اخلاقی "عمل

و صنُع" هر دو یا همه آنچه که بشر از بیرون و ظاهراً انجام می‌دهد، را باید در دستورات و تعالیم شریعت یافت. درست است که، به‌منظور بحث و گفتگوی خاصی، کسی ممکن است معنای کار را به جنبه اقتصادی تأمین اجتماعی آن محدود کند، ولی برای درک اخلاق کار اسلامی به‌معنای

به‌منظور درک بُعد اخلاقی کار از نقطه اسلامی، ضروری است که در آغاز یادآور این واقعیت بشویم که واژه کار به‌زبان عربی، که مهم‌ترین زبان اسلامی است، از کلمه عمل به‌معنای بسیار کلی آن تفکیک و تمیز نشده و این دو در قانون الهی (شریعت) تحت مقوله واحدی به‌کار رفته‌اند. در واقع اگر کسی برای ترجمه کلمه کار به یک کتاب لغت انگلیسی - عربی رجوع بکند، معمولاً دو لغت "عمل" * و صنُع" ** را به‌عنوان معادل‌های آن می‌یابد. نخستین لغت یعنی به‌طور کلی، در برابر دانش و علم، و لغت دوم یعنی ساختن یا تولید کردن چیزی به‌معنای هنری و صنعتی کلمه.^(۱) موجودات انسانی دو نوع کارکرد را در رابطه با دنیای اطراف خود انجام می‌دهند. آنها یا در درون یا بر روی آن دنیا

* amal

** sun,

می‌دارد، "واژه عقد" (پیمان یا میثاق) دلالت دارد بر یک تعهد یا تقید سنگین در بر گیرنده بیش از یک طرف؛ براساس راغب (یکی از مفسرین سنتی) پیمان‌ها یا عقود مورد نظر در این آیه "سه نوع هستند: عهد و پیمانهای میان انسان و خدا (یعنی تعهدات انسان در برابر خدا)، بین انسان و روح و روان خودش، و بین فرد و هموعانش - بدین ترتیب در برگیرنده تمامی حوزه مسئولیتهای اخلاقی و اجتماعی بشر". (۳)

در جهان بینی فرد مسلمان سنتی عقود در مورد اشاره در این آیه قرآنی از انجام عبادات روزانه تا گذدن یک چاه یا فروش کالا در بازار را در برمی‌گیرد. مسئولیت اخلاقی که این آیه بر شانه‌های "مؤمنین" قرار می‌دهد به کار و نیز عبادت بسط و گسترش می‌یابد و شامل کل حیات بشر مطابق با دستور * شریعت می‌شود، که به رفتارهای انسان با خدا و همینطور با همسایه و حتی با خودش مربوط می‌گردد. مبنای اخلاق کار در اسلام را کلاً باید در خصیصه اخلاقی گریز ناپذیر همه اعمال بشر و مسئولیتی که یک موجود انسانی در مقابل اعمال خودش، چه زن و چه مرد دارد، نه تنها نسبت به کارفرما یا کارگر بلکه همچنین در رابطه با خود کار که باید به قدری که "عامل" یا کارگر توانایی دارد در نهایت کمال انجام دهد، جستجو کرد.

مسئولیت انجام کار همچنین و بالاتر از همه در برابر خداوند که شاهد و ناظر بر همه اعمال انسان است، وجود دارد، این حس مسئولیت در برابر خدا نسبت به همه

در چشم‌انداز اسلامی، کار در پرتو نیازهای انسان و ضرورت برقراری ت عادل و آرامش در زندگی فردی و اجتماعی افراد یک فضیلت تلقی می‌شود. و انجام کار برای حمایت از خانواده فرد یک وظیفه دینی تلقی شده است.

اعمال و لذا نسبت به کار به معنای اقتصادی محدودتر آن، حتی فزاینده‌تر می‌رود و مربوط به کمال یافتگی یا تکامل ** نهایی بشر به عنوان موجودی فناپذیر می‌شود. در اسلام نیز مانند سنتهای مسیحی - یهودی، انسان در برابر پیامدها و نتایج اخلاقی اعمالش در روز رستاخیز و داوری، که هیبت و عظمت آن با چنان فصاحت و قدرت چشمگیری در سوره‌های آخر قرآن مورد تأکید قرار گرفته، مسئولیت دارد. چشم انداز یکتا انگارانه اسلام، که از تمیز و تفکیک میان امور مقدس و دنیوی امتناع می‌ورزد، حتی فزاینده‌تر و تمیز و تفکیک بین اعمال مذهبی و اعمال دنیوی یا کار و عبادت را رد می‌کند. ترس از خدا و مسئولیتی که فرد مسلمان سنتی نسبت به او احساس می‌کند، اعمال عبادی و نیز کار به معنای معمول کلمه را در برمی‌گیرد. در حقیقت مطابق با قول مشهودی از ناحیه

پیامبر یا حدیث، خداوند توبه منخلاق خودش را در رابطه با آنچه که انسان به خدا مدیون است می‌پذیرد و او را می‌بخشد ولی در مورد آنچه که او به دیگر مخلوقات خداوند بدهکار است [حق الناس - م] توبه فرد را نپذیرفته و او را نمی‌بخشد. احساس مسئولیت در اجرای شرایط یک قرارداد، در انجام و اتمام کاری تا آنجا که ممکن است در جلب رضایت شخصی که کار را برای او انجام می‌دهد، و نیز در رفتار با شخصی که کار را خوب و درست و منصفانه انجام می‌دهد، در میان افراد مسلمان سنتی خیلی قوی است. تعداد زیادی از آیات قرآن و احادیث، که در ادبیات و نوشتجات افراد و ملل مسلمان هم به صورت اشعار و حکایات و مثل‌ها نفوذ و سرایت کرده‌اند، همچنان ماهیت عمیقاً مذهبی همه کارها، که مطابق با شریعت اجرا و انجام می‌شود، و مسئولیت اخلاقی مربوط به کار در همه جنبه‌های آن، اجتماعی و اقتصادی و نیز هنری و زیبایی شناختی را به فرد مسلمان یادآور می‌شود. اخلاق کار اسلامی از خصیصه اخلاقی همه آنچه که یک مسلمان باید در سفر زمینی‌اش براساس راهنمایی و دستورات قانون الهی انجام دهد، تفکیک ناپذیر است.

کار در همه جوامع سنتی ارتباط و پیوند نزدیکی با عبادت و پرستش دارد و این پیوستگی در اسلام حفظ شده و مورد تأکید قرار گرفته است. فراخوان روزانه به نماز و

نیایش (اذان) در قالب شیعی آن این ارتباط اساسی را پنج بار در روز، با ندا دادن حی علی الصلوة، "بشتابید به سوی نماز"، حی علی الفلاح، "بشتابید به سوی رستگاری"، و حی علی خیرالعمل، "بشتابید به سوی انجام کارهای نیک"، تکرار می‌کند. از نماز و عبادات رستگاری و نجات یا لطافت روح و از آن حالت رستگاری و نجات عمل صالح و کارهای نیک، که خود کلمه عمل بار دیگر در این اعلان اساسی نمایان می‌شود، جریان پیدا می‌کند. اگر چه قسمت سوم این فرمول در قالب سُنتی اذان تکرار نمی‌شود، ولی در آنجا نیز رابطه میان کار و عبادت و عمل صالح همواره مورد تأکید است. آیه‌های قرآنی همچون "سوگند به عصر، به درستی که انسان در خسران و زیان است، مگر آنان که ایمان آوردند، و اعمال صالح انجام دادند" (۳-۱۰۳) که در آن اعمال صالح (۴) به دنبال ایمان می‌آید و در پیوند با اصول دین است، به همه مسلمانان، اعم از شیعه و سُنی، رابطه میان کار و عبادت و ماهیت عبادی خود کار را تا زمانیکه مطابق با شریعت انجام شود، یادآوری می‌کنند.

برای درک و شناخت اخلاق کار اسلامی، توجه به به هم پیوستگی کار، عبادت، و حتی آنچه که دنیای مدرن فراغت از کار یا اوقات فراغت می‌نامند، اهمیت زیادی دارد، وزن و ریتم زندگی اسلامی سُنتی چنان است که ساعات کار و حتی آنچه که امروزه به عنوان فعالیت فرهنگی و اوقات فراغت تلقی می‌شود، توسط

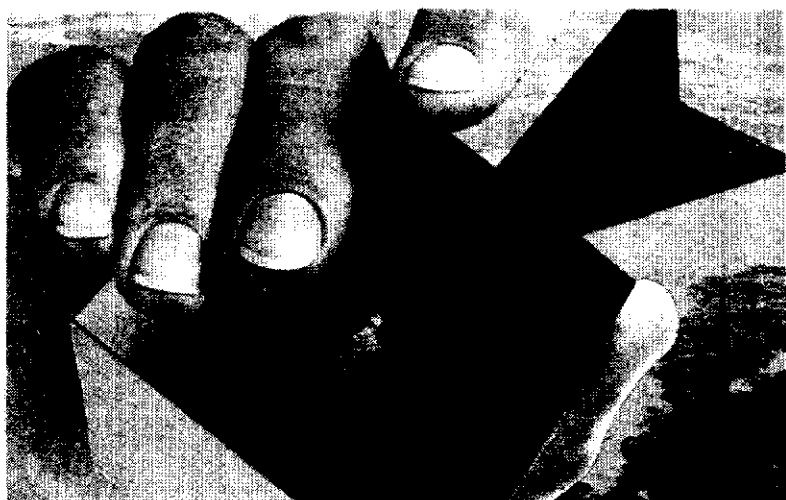
نیایشگر مشخص و تنظیم می‌گردد. حتی معماری شهر سُنتی چنان است که مکانهای عبادت، کار، آموزش و فعالیتهای فرهنگی به طور موزون و هماهنگ در یک وحدت و یگانگی به هم مرتبط و پیوسته‌اند. خود این امر که هر فرد از مکان مسجد به سمت محل کار حرکت می‌کند و ساعات کار را به طور قاعده‌مند و منظم به قصد انجام نمازهای یومیّه تنظیم می‌کند عمیقاً خود معنی کار را نشان می‌دهد. هم‌زمان هم مکانی که در آنها کار صورت می‌گیرد توسط نیایشگران مسلمان متحول می‌شود و به موجب آن کار خود رنگی مذهبی پیدا می‌کند که معنی اخلاقی آن را در بستر و متن اسلامی تعیین می‌نماید.

خداوند همانقدر ارزشمند است که انجام وظایف و تکالیف مذهبی که الزامی طبقه‌بندی شده‌اند (واجب). هر فردی برای حمایت از خودش و وابستگان به خود برای معیشت شان، شامل اعضای خانواده نزدیک فرد و برخی اوقات اعضای مؤنت و پیر یا اشخاص از کار افتاده متعلق به دایره خانواده گسترده بزرگتر، باید کارکند. این وظیفه معمولاً بر مرد خانواده فرض است، زنان هم زمانی که ضرورت خارجی بر کارکردن در خارج از خانه حکم کند مسئولیت دارند، همانطور که اغلب در بخش کشاورزی جامعه می‌توان دید. هرآنچه که برای تداوم زندگی بشر ضروری است. براساس تعالیم اسلامی به عنوان

اصل مُتَنَبِّه از همان ضرورت یک تصویب و تجویز مذهبی کسب می‌کند. با این حال، در اسلام هیچگونه تأکیدی برفضلیت کار به خاطر کار آنطور که در صور خاصی از پروتستانیسیم یافت می‌شود،

نخستین عنصر اخلاق کار اسلامی که باید آنرا مورد توجه قرارداد دستور شریعت مبنی بر این امر است که انجام و اتمام هرگونه کاری که برای حمایت از خود یک فرد و خانواده‌اش ضروری است از نظر

وجود ندارد. در چشم‌انداز اسلامی کار در پرتو نیازهای انسان و ضرورت برقراری تعادل و آرامش در زندگی فردی و اجتماعی افراد یک فضیلت تلقی می‌شود. اما این وظیفه کارکردن و تهیه و تدارک در جهت تأمین نیازهای فرد و نیازهای خانواده فرد همواره تحت کنترل نگهداشته شده و از افراط در آن، با تأکید قرآنی برفانی و گذرا بودن زندگی و خطر حرص و آز و طمع کاری و اهمیت اجتناب ورزیدن از ثروت - اندوزی^(۵)، جلوگیری شده است.

کار، مانند هر چیز دیگری در زندگی، باید در چهارچوب برقراری تعادل و آرامش که اسلام در صدد تحقق آن در زندگی هر فرد و نیز در جامعه اسلامی به طور کلی است، نگریسته و انجام شود. در حالیکه نخستین اجتماع اسلامی هنوز در مکه بود، به این هسته جامعه آینده که مرکب از یک گروه نخبه معنوی بود توصیه شده بود که بیشتر ساعات شب را به نیایش و شب زنده‌داری بپردازد؛ ولی در مدینه زمانیکه یک نظم اجتماعی کامل استقرار یافت، پیامبر بر اهمیت اختصاص دادن یک سوم روز به کسارکردن، یک سوم برای خواب و استراحت، و یک سوم برای نیایش، فراغت، و فعالیت‌های خانوادگی و اجتماعی، توسط اعضای اجتماع مذهبی جدید به طور کلی، تأکید نمود.^(۶) این سرمشق نبوی آرمانی را برای جامعه اسلامی بعدی تنظیم و برقرار کرد که براساس آن، در عین حال که و انجام کار برای حمایت از خانواده فرد یک وظیفه دینی تلقی شده است، تأکید مفرط و

کارفرما و هم از طرف کارگر، انجام گیرد. کارگر، زن یا مرد، برای انجام کاری که براساس شرایط مورد توافق دو طرف پذیرفته که صورت دهد و به اتمام برساند، آنهم با حداکثر توانایی اش، هم در مقابل کارفرما و هم در برابر خداوند مسئول است. تنها در این صورت است که درآمدهای حاصله از چنین کاری حلال (یعنی به زبان مذهبی، مشروع) خواهد بود. شرایط کار هم شامل میزان کار می‌شود، چه به صورت معین شده ساعات کار، دستمزد پرداختی، یا مقدارای که باید تولید شود، و هم شامل کیفیت کار مربوطه، می‌باشد. تا آنجا که "نان حلال خوردن" مورد توجه است یک عنصر اخلاقی خیلی قوی در میان مسلمانان سنتی وجود دارد، یعنی کسب درآمدی که فرد براساس انجام و اتمام کار مورد توافق مستحق آن است. اگر کارفرما را گول بزند و مغبون بسازد، چه در کمیت یا در کیفیت کاری که باید مطابق با قراردادشان انجام شود، نتیجه آن اینست که آن درآمد حلال نیست، و پیامدهای "نان خوردن"ی که حلال نیست هم به عهده کارگر است و هم

اغراق آمیز بر کار به خاطر خود کار، تا آنجائی که چنین طرز تلقی و ایستاری تعادل و آرامش را که هدف اسلامی زندگی است از بین می‌برد و تخریب می‌کند، مورد مخالفت قرار گرفته است. اگر امروزه در بسیاری از شهرهای خاورمیانه دیده می‌شود که یک راننده تاکسی ساعات خیلی طولانی تری نسبت به آنچه که توسط تقسیم سه جزئی سنتی روز مشخص شده، کار می‌کند و اینکه او کار دشوارش را به عنوان یک وظیفه مذهبی برای حمایت از یک خانواده غالباً بزرگ انجام می‌دهد، این معمولاً ضرورت اقتصادی است که حکم به چنین برنامه کاری طولانی می‌کنند نه میل به کار به مثابه یک هدف به خودی خود. هیچگونه ارزش مذهبی ذاتی در رابطه با کار که صرفاً به عنوان وسیله ثروت اندوزی صورت گیرد و لذا خارج از الگوهای برقرار شده توسط سنت نبوی و شریعت باشد، وجود ندارد.

براساس حقوق اسلامی، کار در جنبه اقتصادی آن باید بر مبنای یک قرارداد مبتنی بر عدالت و مسئولیت هم از طرف

اخلاق کار در همه جوامع سنتی ارتباط و پیوند نزدیکی با عبادت و پوشش دارد و این پیوستگی حفظ شده است و مورد تأکید قرار گرفته است.

به عهده همه کسانی که از درآمد هایش منتفع می‌شوند. در واقع در درون جامعه اسلامی یک سیستم مفصلی از صدقه و خیرات دادن گسترش یافته تا درآمدها را حلال سازد و از پیامدهای منفی "نان" غیر حلال خوردن جلوگیری کند، پیامدهایی که برای مؤمنین شامل احتمال خشم و غضب خداوند می‌شود که خود منتهی به بیماری، از دست دادن دارایی و سایر بلاها می‌گردد.

مفهوم حلال و حرام (قدغن یا ممنوع) در پیوند با کار، همچنین به نوع کاری که مسلمان می‌تواند برعهده گیرد مربوط می‌شود. انواع معینی از کار نظیر ساختن و فروش شراب یا محصولات مربوط به گوشت خوک ممنوع هستند، در حالیکه فعالیت‌های خاصی همچون نواختن موسیقی برای خضار مردم توسط اکثر فقها

پذیرفته شده است مشروط بر اینکه هیچگونه حق الزحمه‌ای بابت آن دریافت نشود. البته همه کارهای مرتبط با اعمالی که خود توسط شریعت ممنوع هستند، نظیر دزدی و زناى مُحصنه، به همان سان حرام هستند و باید از آنها اجتناب شود. سایر انواع کارها به طور خاصی توسط سنت و حدیث مورد تشویق قرار گرفته‌اند، از جمله کشاورزی، که توسط بسیاری از همراهان پیامبر همچون علی (ع) ^(۷) به آنان پرداخته می‌شد، و تجارت صادقانه، که حرفه خود پیامبر در مراحل اولیه زندگی‌اش بود.

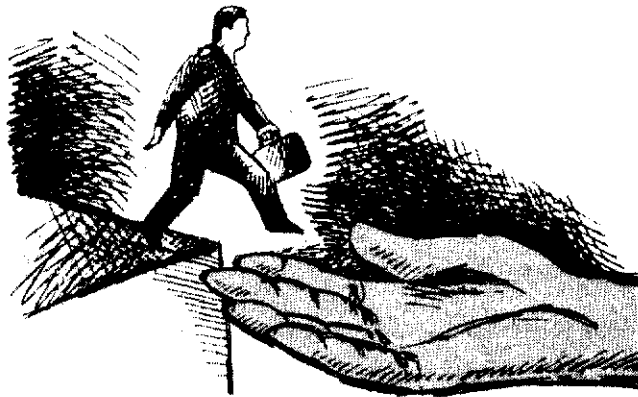
مسئولیت کارگر در برابر کارفرما و خداوند در انجام کاری که حلال است و نیز به شیوه‌ای حلال انجام می‌گیرد باید متقابلاً توسط کارفرما هم باشد، و او هم در برابر خدا و کارگر مسئول است. کارفرما باید شرایط قراردادش را اجرا کند، همانطور که کارگر باید اجرا کند. بعلاوه، کارفرما باید نسبت به کسانی که برای او کار می‌کنند مهربانی و سخاوت به خرج دهد. همچنین بنا به قول مشهور حدیث، دستمزد کارگر باید قبل از آنکه عرق پیشانی‌اش خشک شود، پرداخت گردد.

در مجموع جنبه‌های گوناگون کار مربوط به رابطه بین کارگر و کارفرما همزمان اخلاقی و اقتصادی هستند، و این دو بُعد هرگز در چشم انداز اسلامی از هم جدا نیستند. یک رابطه شخصی و انسانی به طور سنتی مورد تأکید قرار گرفته که نه تنها دو طرف را به یکدیگر مرتبط می‌سازد، بلکه

همچنین بر گواهی و شهادت خداوند و اینکه او به همه اعمال ما آگاه است و خواهان عدالت در همه روابط انسانی، از جمله در حوزه خیلی مهم کار، می‌باشد، تأکید دارد. کل مسئله کار و اخلاق کار در حقیقت در تفکر اسلامی سنتی هرگز تنها از نقطه نظری اقتصادی با آن برخورد نشده بلکه همچنین دارای جنبه‌ای اخلاقی از منظر اسلامی کلی است که در آن اقتصاد و اخلاق با هم ترکیب شده‌اند، و اقتصاد منهای ملاحظات اخلاقی مبتنی بر عدالت به عنوان فعالیت نامشروع تلقی می‌شود. ^(۸)

جنبه کیفی اخلاق اسلامی رانمی توان کاملاً درک و تصدیق نمود مگر اینکه انسان در انواع کارهایی که مردان و زنان در جامعه اسلامی سنتی معمولاً درگیر آن کارها بوده‌اند، کاوش و بررسی نماید. این نوع کارها شامل فعالیت‌هایی همچون کشاورزی، چراندن گوسفند و سایر حیوانات توسط بسادیه‌نشینان، کار صنعتگری، معاملات اقتصادی در پیوند با بازار، کارهای

● در مجموع جنبه‌های گوناگون کار مربوط به رابطه بین کارگر و کارفرما همزمان اخلاقی و اختصاری هستند و این دو بُعد هرگز در چشم انداز اسلامی از هم جدا نیستند.

خانگی، پیوستن به فعالیتهای شعبه‌های قضائی، بوروکراتیک، و نظامی حکومت. در همه موارد، در مواردی که افراد انسانی را شامل می‌شد، یک رابطه شخصی و انسانی مورد تأکید قرار گرفته بود؛ در حالیکه در سایر موارد، نظیر کارهای کشاورزی و صنعتگری، علم و هنری مبتنی بر اصول ماوراء الطبیعی و هستی شناختی مرتبط با وحی قرآنی^(۹) و زبانی نمادین که به طور پیچیده‌ای متصل به دین اسلام بود^(۱۰)، ماتریس یا موطن کار را تدارک می‌دیدند. بنابراین، اصل فضا سازی محیط، مواد بکار رفته، اعمال انجام شده، و روابط ایجاد شده در عالمی قدسی شده اتفاق می‌افتاد که در آن هر چیزی دارای بُعدی مذهبی و نیز اخلاقی بود و در آن هیچگونه کاری که دنیوی یا بدون اهمیت مذهبی باشد، صورت نمی‌گرفت. موفقیت اسلام در ایجاد تمدنی یکپارچه و واحد و کاملاً تحت سلطه "ایده یا مثال" * و "حضور" ** قدسی و مینوی، فضائی برای کار فراهم می‌کرد که در آن فضا امور اخلاقی از امور اقتصادی جدا نمی‌توانست بشود. جامعه اسلامی در واقع شیوه‌ها و ابزارهای متعددی را گسترش داد که به موجب آنها انواع گوناگونی کار مورد اشاره در بالا قدسی شده بود، و کیفیت کار و نیز مسئولیت اخلاقی همه طرفها به اندازه‌ای که ضعف نفس و شکنندگی *** طبیعت بشر در هر

توده جمعی اجازه می‌دهد، تحت کنترل و تضمین گردیده بود.^(۱۱)

در بیرونی‌ترین سطح، الزامات اخلاقی کار شامل تولید و مبادله، هر دو، به طور سنتی توسط مُحْتَسِب، کنترل کننده، تضمین می‌شد، که وظیفه و کارکرد او بررسی و مشاهده دقیق وزنها و اندازه‌ها یا مقیاسها در هنگام خرید و فروش کالاها و نیز بررسی اینکه کیفیت کالای فروخته شده با استاندارد مورد ادعای فروشنده همخوانی داشته باشد، بود و بررسی و مشاهده مداوم مراحل گوناگون کار توسط مراجع و مقامات مذهبی و به هم آمیختن حیات کارگاهها و بازارها با مسجد هم، تا اندازه‌ای یک تضمین مذهبی بیرونی برای حفظ شرایط اخلاقی مورد لزوم برای کار براساس شریعت، به مثابه عمل و صنّع هر دو، بوجود می‌آورد. اما مهمترین تضمین در این مورد تا اندازه زیادی وجدان افراد مسلمان و ارزشهای مذهبی تلقین شده به آنان بود و همچنان می‌باشد.

در طول تاریخ اسلامی در مراحل بعدی نهادهای خاص تری توسعه یافت که مستقیماً مربوط به جنبه‌های اخلاقی کار

بودند و انجمن‌های مرتبط با فعالیت اقتصادی معین را با کیفیات اخلاقی و معنوی پیوند می‌دادند. این نهادها مرکب از گروههای صنفی، طریقه‌ها، و انجمن‌های برادری گوناگون به نامهای اصناف، فتوت، اخوت، و جنبش آخی، بودند که از دوره سلجوقیان در سراسر جهان اسلام در شهرهای بزرگ و کوچک بر مبنای سازمانهای کمتر رسمی قرون اولیه گسترش یافتند.^(۱۲) این سازمانها، که هنوز تا اندازه‌ای باقی مانده‌اند، مستقیماً به طریقت های تصوفی متصل بودند و کار را بسط و گسترش انضباط معنوی تلقی می‌کردند. عهد و پیمانی با ماهیت مذهبی اعضاء را به یکدیگر و به رئیس یا مرشد، که هم معلم صنعت یا تجارت مربوطه بود و هم مرجعی روحانی، پیوند می‌داد، یک روح جوانمردی و سلحشوری بر اصناف حاکم بود و در حقیقت طریقه‌های جوانمردی (فتوت به عربی و جوانمردی به فارسی) و اصناف به هم متصل بودند، هم در شباهتهای ریخت شناختی *** و ساختاری شان و هم از نظر پیوندشان با

*Idea, **presence, ***frailties ****morphological

تعالیم باطنی اسلامی. بنیانگذار هر دو نوع انجمن‌ها تصور می‌شود که "علی ابن ابی طالب" بوده، که نقش محوری او در نشر تعالیم باطنی اسلام به خوبی شناخته شده است.

یک آئین نامه آبرو و شرف، اخلاق کار سخت و دقیق، مسئولیت و فداکاری برای کیفیت کار، غرور و افتخار نسبت به شغل و حرفه خود، بخشندگی نسبت به دیگران، و نسبت به اعضای صنف و بسیاری دیگر از احکام و قواعد اخلاقی و معنوی مربوط به کار از طریق چنین سازمانهایی توسعه یافت. این اصناف و طریقه‌ها همزمان مرتکب ملاحظه اخلاقی درباره کار بودند، ابزارهایی که از طریق آنها خصیصه اخلاقی اعضایشان تضمین می‌شد، و نیز پشتیبان اعضایشان در برابر فشارها و بیدادگری بیرونی بودند.

در این قلمرو و مقوله خاص کار مربوط به ساختن اشیاء، یعنی هنرها و صنایع که در حقیقت هرگز در اسلام به عنوان اموری متعلق به حوزه‌های مختلف تمرکز و تفکیک داده نشده‌اند، نیاز به تأکید ویژه دارد. همه کارهایی که مربوط به ساختن اشیاء یا صنوع می‌شوند هنگامیکه براساس معیارهای سنتی، با دستان افراد و از طریق تکنیکهایی که دارای اهمیت به طور برجسته نمادین و لذا معنوی هستند، انجام می‌گیرند، اهمیت دینی و معنوی دارند.^(۱۳) جنبه اخلاقی کار در این مورد هم، شامل جنبه‌های زیبایی شناختی می‌شود،^(۱۴) زیرا به وجود آوردن کاری در زمینه زیبایی و

کیفیت لازم‌هاش عشق بوجود آورنده آن کار است و از فضیلت خیر و نیکی استفاده می‌کند. چنین کاری روح و روان فردی که آن کار را بوجود آورده شریف می‌گرداند و نیازهای عمیق دینی و معنوی را برآورده می‌سازد، در عین حال که به فردی که آن کار را بدست می‌آورد نه تنها چیزی که نیاز بیرونی معینی را تأمین می‌کند، مستقل می‌نماید، بلکه همچنین خوشی و مسرتی می‌رساند که نیروی تازه‌ای به روح و روان می‌دهد و اهمیت مذهبی قاطعی دارد. مشاهده یک قالی اصیل ایرانی یا از آناتولی

حاصل از کارانسان است که عشق، فداکاری، مسرت، و صلح را منعکس می‌کند. این عناصر از مسئله بُعد اخلاقی کار در اسلام جدایی ناپذیر هستند. اصناف، انجمن‌های برادری، و طریقه‌های سنتی نه تنها تولید این کارها و خلق بنیان مادی تمدن اسلامی بر مبنای زیبایی و هماهنگی را ممکن و میسر ساختند، بلکه همچنین اخلاق کاری تدارک دیدند که در برگیرنده ملاحظات زیبایی شناختی هم بود و عشق به زیبایی را با شرایط اخلاقی کار و پیامد اخلاقی ساخت اشیاء و کالاها بر روی روح و روان

اگر کسی اخلاق کار در جامعه مسلمان امروز را مطالعه و بررسی کند همه کیفیات و مشخصات لازم را در میان کارگران مشاهده نمی‌کند.

سازنده که در ساختن اشیاء مطابق با هنجارها هنر سنتی وجود درونی خودش را هم از نو قالب ریزی می‌کند، مرتبط می‌ساخت.^(۱۵) اگر کسی اخلاق کار در جامعه مسلمان امروز را مطالعه و بررسی کند، همه کیفیات و مشخصات مذکور در بالا را در میان کارگران نمی‌بیند و دریافت نمی‌کند، حداقل نه در هر جا و نه در میان انواع و طبقات کارگران. حتی در طول دوره نسل گذشته در بسیاری از بلاد اسلامی تعداد زیادی از کیفیات و صفات اخلاقی کارگران و بُعد اخلاقی کار رو به زوال گذاشته یا حتی محو و ناپدید شده‌اند، به ویژه در

بافته شده از روی عشق و فداکاری نه صرفاً به خاطر درآمد اقتصادی، برای درک و دریافت اینکه چگونه مسئله رابطه انسان با کارش در هر ملاحظه بُعد اخلاقی کار مهم و اساسی است، کافی می‌باشد، یک شیوه و اسلوب مکانیکی و غیر شخصی ساخت اشیاء بُعد اساسی ارزش اخلاقی کار را از بین می‌برد، قطع نظر از اینکه دستمزدها چگونه عادلانه و فضا و محیط کار از نظر فیزیکی مساعد است. زیبایی چیزهایی مربوط به هنر اسلامی برای استفاده هرروزه، شامل چیزهایی از قبیل قالی‌ها و منسوجات تا جام‌ها و چراغ‌ها، گواهی بر طیف به غایت گسترده‌ای از اشیاء یا ثمرات

مناطق شهری بزرگتر، تیز مطروحه در بالا نظر اسلامی سنتی درباره اخلاق کار مبتنی بر بنیاد قرآن و حدیث و قرن‌ها شرح و تفصیل جزئیات از طریق نهادهای شریعت، طریقه‌های تصوفی، تربیت خانوادگی، و فرهنگ کلی جامعه اسلامی، را ارائه می‌نماید. اما جامعه اسلامی سنتی دیگر کاملاً دست نخورده و بی عیب نیست، و طرز تلقی‌ها و اعمال و رویه‌های مربوط به کار که امروزه قابل مشاهده است نمایانگر فروریختگی ناتمام هنجار سنتی در برابر حمله نیروهای گوناگون مدرنیسم می‌باشد.

کارگر در اکثر نقاط جهان اسلام، به ویژه در مناطق شهری، اغلب از خانواده‌اش و از ماتریس و قالب اجتماعی بریده است. رابطه او با طبیعت و ریتم‌ها و هنجارهای آن قطع شده است. در بسیاری موارد شیوه‌های تولید بر مبنای ماشین غیر شخصی جایگزین شیوه‌های سنتی مبتنی بر عشق و فداکاری نسبت به پیشه و صنعتی شده‌اند. قوانین بیگانه تا اندازه‌ای جای قانون الهی را گرفته و همگونی شریعت آنطور که برای همه جوانب زندگی کاربرد داشته باشند را از بین برده است. نهادهای سنتی همچون اصناف تضعیف شده یا از بین رفته‌اند و همه نمونه‌های انسانی مهم یک صنعتکار مُرشد که یک معلم اخلاقی و مذهبی نیز بود به ندرت پیدا می‌شود و در اشکال بیگانه خاصی از صنعت اصلاً وجود ندارد. همه اینها در حالی حادث شده که بازار که در آن کارگر مسلمان ضرورتاً وجود دارد

حتی بیشتر تحت سلطه نیروهای کور و فاقد بصیرت نسبت به ملاحظات اخلاقی قرار می‌گیرد.

همه این امور و سایر عوامل و نیروها تا اندازه‌ای بافت سنتی که در درون آن اخلاق کار اسلامی کاربرد داشت و عملی می‌شد، را از بین برده‌اند. با این وجود نه آن اخلاق کار و نه افرادی که هنوز دلبسته و علاقمند

اخلاق کار اسلامی شایسته مطالعه و شناسایی است نه تنها به علت اینکه هنوز در برخی قسمت‌ها و مناطق جامعه اسلامی یافت می‌شود بلکه همچنین به این علت که آرمانها و کمال مطلوبهایی هستند که بسیاری از مردان و زنان مسلمان امروزه در صدد تحقق آنها می‌باشند.

به آن هستند، نابود نشده‌اند. مایه‌های زیادی از آن اخلاق کار سنتی باقی و برقرار است، ضمن اینکه حتی در بخشهای نوسازی شده جامعه دلتنگی* زیادی از طرف بسیاری از کارگران از ریشه کنده شده برای آن تمامیتی** که مشخصه شیوه سنتی کار بود، وجود دارد. بنابراین، اخلاق کار اسلامی شایسته مطالعه و شناسایی است نه تنها به علت اینکه هنوز در برخی قسمت‌ها و مناطق جامعه اسلامی یافت می‌شود، بلکه همچنین به این علت که آرمانها و کمال مطلوبهایی هستند که بسیاری از مردان و زنان مسلمان امروزه در صدد تحقق آنها می‌باشند. علی‌رغم ویرانی حاصله در جهان اسلام به واسطه ظهور مدرنیسم و عکس‌العملهای بوجود آمده علیه آن، مسلمانان دیندار و پارسامنش، که شامل اکثر کسانی می‌شود که به نحوی در جامعه اسلامی کار می‌کنند، هرگز مضمون این حدیث را فراموش نمی‌کنند که می‌گوید: "شگفت انگیز راه و روشهای اتخاذی یک مؤمن است زیرا در هر امری از دستش خیر و نیکی حاصل می‌شود."^(۱۶) مردان و زنان مؤمن می‌دانند که اگر آنها واقعاً ایمان داشته باشند باید کارشان را با هنجارهای برقرار شده از طرف خداوند تطبیق دهند و با انجام کار بر مبنای احکام و قواعد اخلاقی مُندرَج در منابع وحی اسلامی، قادر باشند کارشان را به خداوند عرضه کنند.

*nostalgia,

**wholeness

یاد داشتها:

- ۱ - با تعمیم معنی لغت صناعت یا صنعت، مرتبط با صنّع، هم اکنون به معنی صنعت در معنای مدرن کلمه به کار می‌رود.
- ۲ - دربارهٔ رابطهٔ هنر اسلامی، رجوع کنید به T. burckhardt; و س. ح. نصر، هنر اسلامی و معنویت (زیر چاپ).
- 3-M. Asad, The Message of the Quran(GibraLtar,1980),139,nt.I
- ۴ - عمل صالح، یعنی کردار درست یا عمل خیر، توسط مفسرین قبل از هر چیز به معنی وظایف و تکالیف مذهبی همچون نماز و روزه و با تعمیم معنی کار انجام شده از روی فضیلت و تقوی و صادقانه، تفسیر شده است.
- ۵ - به عنوان مثال "آرزو و توقع بیجا در فضیلت و مزیتی که خدا با آن بعضی را بر بعضی برتری داده مکنید که هر که از مرد و زن از آنچه اکتساب کنند بهره‌مند شوند" (۴:۳۲).
- ۶ - تغییر ریتم و آهنگ زندگی اجتماع پس از مهاجرت از مکه به مدینه و تغییر از هستهٔ اولیه به طور استثنایی مستعد یک نظم اجتماعی جدید به تأسیس واقعی نخستین جامعهٔ اسلامی با فراست بسیار در این منبع توصیف شده است:
- M.Lings, Mohammad_ His life based on the EarLiest sources (New york, 1983)
- ۷ - احادیث بسیاری وجود دارند که فضیلت کشاورزی را می‌ستایند، نظیر، "هرگز یک مسلمان نمی‌کارد، یا زمینی را کشت و زرع نمی‌کند، و هرگاه که افراد یا حیوانات یا هر چیز دیگر از آن بخورند، مگر اینکه آن صدقه و خیراتی از طرف او و خود
- به عمل آورنده محسوب می‌شود." صحیح مسلم از برگردان انگلیسی آن توسط H.Siddigi (New DeLhi, 1978 vol.3,818)
- ۸ - دربارهٔ اقتصاد اسلامی در رابطه با اخلاقیات، به منابع زیر رجوع نمائید:
- M. Abdul _ Rauf, A Mus,sim RetIections on Democratic capitalism (Washington,1984):
- M.N.siddigi Economic,The Enterprise-in Islam(Lahore, 1972):
- S. N. Haider Nagvi, Ethics_ and Economics - An IsLamic Synthesis (Leicester,1981)
- ۹ - رجوع کنید به: س.ج. نصر، علم اسلامی - یک مطالعهٔ مشروع (لندن، ۱۹۷۶)؛ و نصر، علم و تمدن در اسلام (کمبریج، ماساچوست، ۱۹۶۸).
- ۱۱ - هیچ مجموعه انسانی در این مرحلهٔ اخیر تاریخ بشری براساس خود برداشت اسلامی از تاریخ نمی‌تواند کامل باشد. بنابراین حتماً نواقصی در جامعهٔ اسلامی سنتی در امر تحقق و تضمین شرایط اخلاقی کار هم به شیوه و اسلوبی کیفی و هم به شیوه و اسلوبی کمی وجود داشت؛ با این حال، چیزی که شگفت آور است درجه و میزان موفقیت اسلام در بُعدی اخلاقی بخشیدن به همهٔ انواع کار و در بسط و گسترش دادن این بُعد اخلاقی به حدی که حتی شامل جنبهٔ کیفی کار مورد بحث می‌شود، می‌باشد.
- ۱۲ - دربارهٔ این جنبش‌ها و اهمیت آنان از نظر اجتماعی، اقتصادی، و مذهبی به منابع زیر رجوع کنید:
- B. Lewis,"The GuiIds",Economic HistoryIslamic Review,vol.8,1937,20_37؛
- Y. Lbish, "Brotherhoods of the Bazaars,;UNESCO courier, no.12, 1977, vol.30,12_17.
- _Lbish, "Economic Institutions", in P.B sarjeant ed, The Islamic city (paris, 1980),
- ۱۳ - این امر البته همانقدر در مورد هندوئیسم، مسیحیت، یا هر دین دیگری صدق می‌کند که در مورد اسلام. تحقیقات -E.Gill 114
- 25 در انگلستان، که در صدد احیاء پیشه‌ها و صنایع و خصیصه‌ای اخلاقی و مذهبی بخشیدن دوباره به کار، نمونه‌ای از اصل مورد بحث است. رجوع کنید به: Gill, A HoLy tradiTion of working (London, 1983) و نیز تحقیقات متعدد A.K. coomaswamy که عمیقاً تحت تأثیر او بود؛ به عنوان نمونه:
- R. Lipsey,ed.,coomaswamy 1: selected papers _ Traditional Art and symbolism,(princeton , 1977), 13ff.
- ۱۴ - باید یادآوری کرد که حُسن به عربی یعنی همزمان نیکویی و زیبایی و قُبْح یعنی بدی و زشتی.
- ۱۵ - دربارهٔ آموزهٔ سنتی هنر که در آن عناصر اخلاقی و زیبایی شناختی مرتبط با هم هستند و در آن هنر و کار جدائی ناپذیرند، بعلاوه رجوع کنید به تحقیقات Coomaswamy, Esoterism AS principle and AS way, و شرقی‌های روشنفکرانه F.Schuon و T. Burckardt همچون 177 ff ,trans.w.Stodd art(Bedfont و England ,1981), و نیز رجوع کنید به س.ج. نصر. دانش و تقدس (نیویورک ۱۹۸۱) فصل ۸.
- ۱۶ - صحیح مسلم، جلد ۴، ۱۵۴۱.